

D'ESQUENA AL MÓN, DE CARA A LA PARET, ENTRE LES CUIXES.

CONFRONTACIÓ DEL *LLIBRE DE DANIEL* (1976)
I *DEL DESIG. TRES DIARIS* (2018), DE JOAN FERRATÉ

Sebastià Portell

Malgrat la poca distància temporal entre la seva aparició i aquest estudi, no és prest de cap manera per a constatar l'encert que ha estat la publicació del volum *Del desig. Tres diaris* (2018), de Joan Ferraté, a l'editorial Empúries. El text, que aplega tres plagues escrites pel poeta i traductor reusenc els anys 1966, 1970 i 1973-75, dona no poca llum a la interpretació d'algun dels seus títols més reconeguts, *Llibre de Daniel* (1976), fins al punt que el segon dietari, «Diari de Daniel», textualitza des del territori fangós de les escriptures del jo el que el mateix Ferraté va tractar a través de la poesia en l'esmentat recull, una de les fites clau de la poesia LGBTI catalana pel seu caràcter explícit en un moment de prohibició, només comparable, més tard, a *El bell país on els homes desitgen els homes* (1985), de Biel Mesquida.¹³⁴

Així doncs, *Del desig* no només pot ésser llegit com a creació independent sinó que també permet la confrontació de la poètica del *Llibre de Daniel* i la manera en què l'autor s'explica a si mateix els fets que simultàniament *fa passar* per la lírica. De la mateixa manera que la publicació del volum també contribueix a posar el focus en un aspecte tan poc tractat en la literatura catalana —o potser hauríem de dir *tan poc assenyalat per la crítica*— com és la pederàstia. Gràcies a *Del desig*, traçar una genealogia entre el *Llibre de Daniel* i altres

134 Tot i que realment el poemari de Mesquida és anterior, ja que aparegué de manera clandestina, ciclostilat, el 1974, no fou accessible al públic lector en general fins al 1985, publicat per Laertes.

obres semblants quant al conflicte que plantegen és més possible. I pensam en les nombroses manifestacions homoeròtiques i efèbiques en l'obra de Blai Bonet, en certes insinuacions extremadament velades a la de Francesc Garriga, en l'*Aloma* de Rodoreda, en la novel·la *Els déus inaccessibles*, de Miquel Àngel Riera, en *Catedral amb armaris*, de Jaume Santandreu, o en la més recent novel·la *Llum*, d'Elisabet Riera. La llista s'estendria encara més i superaria clàssics pederastes com són la *Lolita* de Nabokov i l'*Alicia* de Carroll en el pla internacional.

L'objectiu d'aquest paper, però, és sobretot analitzar quin és el paradigma de relació afectiva que proposen el *Llibre de Daniel* i el «Diari de Daniel» inclòs a *Del desig*, a partir de la confrontació d'aquests dos textos i de la passada pel sedàs d'aquests amb diversos models de pensament pertanyents a la intersecció del gènere i la sexualitat.

En primer lloc, caldria destacar el caràcter de prohibició en què s'insereixen les pràctiques sexuals que narra el *Llibre de Daniel*, pràctiques homosexuals perseguides aleshores per la Ley de Peligrosidad Social, hereva de la Ley de Vagos y Maleantes, amb l'afegit que aquestes pràctiques impliquen la relació entre un cos adult, de quaranta-sis anys, i un de menor d'edat, de setze anys, Daniel.

És en aquest sentit que Michel Foucault, al primer volum de la seva *Histoire de la sexualité* (1976), parla d'una «*mise en discours*»,¹³⁵ d'una posada en discurs del sexe en el si de la comunitat política, que destria allò que és socialment acceptable del que no. Un terme semblant al «discurs de la veritat per a deslegitimar les pràctiques de gènere i sexuals minoritàries»¹³⁶ a què fa referència Judith Butler.

Per tant, es pot dir que el primer caràcter que adquireix el *Llibre de Daniel* pel simple fet d'existir, de *ser escrit* o *dit*, és el de la transgressió que suposa expressar una sexualitat perseguida pels textos legislatius i també per l'anomenat discurs de la veritat o la posada en discurs imperants que esmenten Butler i Foucault. El professor Jordi Llovet, a l'assaig *L'amistat*, on ressegueix segles d'amistat o d'homoerotisme i pederàstia, segons es llegeixi, ja destaca que la relació entre l'*erastés* i l'*erómenos* en els temps contemporanis ha deixat de ser «una cosa que afecti la *res publica*, i que més aviat s'ha convertit en una defensa, si no una muralla, contra les agressions de la publicitat i de la vida comuna».¹³⁷ La sexualitat i l'afecte, siguin en la forma que siguin, com a espai altre, llunyà de la normativitat imposada pel conjunt.

135 Michel FOUCAULT: *Histoire de la sexualité. Vol. I. La volonté de savoir*. Gallimard, París, 1976, pàg. 20.

136 Judith BUTLER: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, Nova York i Londres, 1999, VIII. [La traducció és de l'autor de l'article].

137 Jordi LLOVET: *L'amistat*. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (Breus CCCB 30), Barcelona, 2008, pàg. 39.

I és també des d'aquesta trinxera antinormativa que Foucault introdueix la noció del «benefici de qui parla»:

Però potser hi ha una altra raó per la qual esdevé tan gratificant formular en termes de repressió les relacions entre el sexe i del poder: el que podríem anomenar el benefici de qui parla. Si el sexe es reprimeix, és a dir, si es condemna a la prohibició, a la inexistència i al mutisme, el sol fet de parlar-ne, i de parlar de la seva repressió, té com un caràcter de transgressió deliberada. Qui posseeix aquest llenguatge se situa en certa mesura a fora del poder; sacseja la llei; anticipa, ni que sigui lleugerament, la llibertat futura.¹³⁸

El *Llibre de Daniel*, doncs, i el que podríem considerar el seu negatiu memorialístic, el «Diari de Daniel», poden ésser llegits com dues mostres d'aquest sacseig.

Partint d'aquests preceptes, és comprensible que al poema «Anunci» el desig es vinculi directament amb l'animalitat, un terme per ventura oposat a la comunitat i a la construcció social: «l'animal // desig que em mou, que em gira, que em decanta / i que em transporta al cim de mi mateix / que no pas val pel moderat escriu / dels mots que enclouen la paraula santa» és un desig que eleva la veu poètica part damunt de qualsevol resistència possible.

És, aquesta, una idea que també queda palesa a *Del desig*, on l'autor declara que compta només amb dues «passions veritables: primer els nens, després els llibres. Ni enveja ni ira»,¹³⁹ i que tot el seu «benestar físic està lligat a aquest desig, pel fet que, en el fons, qualsevol instant feliç recolza sobre aquest desig insatisfet».¹⁴⁰ És, per tant, un desig incontrolable i alhora abocat a la insatisfacció; és alhora fita i trampa.

També a *Del desig*, Ferraté destaca que el que vertaderament el fascina d'un cos despulalat davant seu és «que ens l'imaginem despulalat per nosaltres perquè se'ns dona o s'exhibeix o aconseguim de veure'l furtivament»,¹⁴¹ que passa a «pertànyer al món clos de la nostra experiència més elemental, que és la del nostre propi cos» i que es torna, finalment, «un cos destinat a ingressar en el clos, no solament secret, sinó interdit i de fet inassolible, de la nostra privacitat».¹⁴² En aquesta nota, del 8 d'agost del 1973, i pertanyent ja al *Darrer diari*, l'autor insereix la seva veu de manera unívoca al terreny del prohibit, a l'ombra de la normativitat que indiquen Butler i Foucault. Una concepció que arriba a les seves cotes més altes en el punt que, al *Llibre de Daniel*, la veu poètica supera l'espai del secret i de la solitud i arriba a habitar el del càstig: «T'escric de cara a una paret, / Daniel: t'escric en secret, / per

138 Michel FOUCAULT: *Histoire de la sexualité. Vol. I, op. cit.*, pàg. 13.

139 Joan FERRATÉ: *Del desig. Tres dietaris*. Empúries, Barcelona, 2018, pàg. 85.

140 Joan FERRATÉ: *Del desig, op. cit.*, pàg. 19

141 Joan FERRATÉ: *Del desig, op. cit.*, pàg. 86

142 Joan FERRATÉ: *Del desig, op. cit.*, pàg. 86.

mi sol» («Lletra a un amor estranger»). L'escriptura i el desig es troben de cara a la paret, d'esquena al món.

Més enllà d'aquest «benefici de qui parla», d'aquesta textualització d'esquena a la *res publica*, però, quin és el paradigma de relació afectiva que proposen el *Llibre de Daniel* i el «Diari de Daniel»?

D'entrada, val a dir que ambdós textos presenten una relació basada en el desig amorós entre dos cossos d'home, i que cap dels dos qüestiona en essència la seva identitat de gènere. Per tant, tant la veu poètica com l'objecte del desig poden ésser identificats sense complicacions amb el model d'homes cis o «biohomes», en termes de Paul B. Preciado.

Més enllà de la transgressió que implica aquest desig contra la llei, la diferència d'edat de la veu poètica i de l'amant és també un punt de conflicte, així com també ho és la minoria d'edat de Daniel. És, en efecte, una relació pederàstica —del grec *paiderastia*, «l'amor dels nens»— i encaixa, en certa manera, amb el model clàssic que el mateix Jordi Llovet analitza a l'esmentat volum *L'amistat*:

De la paraula *eros* deriven les paraules *erastés* i *erómenos*, que formen la institució de la pederàstia, pròpia de l'amistat entre homes i nois durant tot el segle de Pèricles [...]: *l'erastés* és un home ja fet i dret, sovint tirant a adult, amb barba i el cos perfectament format, i *l'erómenos* és un jove habitualment imberbe. *L'erastés* estima amb amor el jove, i *l'erómenos* més aviat es deixa estimar per l'altre, que sempre va al davant a les batalles, donant un exemple que va força més lluny i és cosa més bella i més completa que el que avui dia entenem per «relacions eròtiques».¹⁴³

No debades Ferraté era llicenciat en Filologia Clàssica per la Universitat de Barcelona (1953) i podia trobar en els referents grecolatins un model a través del qual sublimar un desig que no entrava en la norma social del moment; i, ben segurament, tampoc en la d'ara. Així doncs, podem identificar la figura de la veu poètica amb *l'erastés* i la de Daniel, el cos desitjat, amb la de *l'erómenos*.

Així mateix, i més enllà d'aquesta identificació força evident, val a dir que la vinculació d'aquest desig troba altres paral·lelismes amb les pràctiques pederàstiques clàssiques, com és el tipus d'acte sexual que es duu a terme. Si bé al *Llibre de Daniel* no s'arriba a deixar clar, més enllà del caràcter actiu o dominant de l'adult i la passivitat o penetrabilitat del cos jove — «Obre les cames, dòcil, i deixa'm que contempli / la coma del teu ventre i el seu melic rodó» («El paradís devastat»), diu—, al «Diari» són diverses les referències que es fan al sexe intercrural (del llatí *inter-*, «entre», i *crura*, «cames»), que sembla substituir el sexe anal, que podria ser considerat com a normatiu en les relacions sexuals entre homes.

143 Jordi LLOVET: *L'amistat*, op. cit., pàg. 12.

Aquesta pràctica, segons els preceptes proposats per la pensadora Marta Segarra a *L'habitació, la casa, el carrer* (2014), suggeririen una identificació, a través de la performativitat sexual, del cos de Daniel amb la construcció social dels cossos femenins:

imaginàriament (i algunes persones dirien que també des del punt de vista biològic), el cos de la dona sol ser vist com a obert, foradat, capaç d'acollir l'altre, mentre que el cos de l'home és percebut com a hermètic i impenetrable. Evidentment, i sense negar les diferències anatòmiques entre el que es considera un cos de dona (els postfoucaultians en dirien «biodona») i un cos d'home o de «biohome», aquestes dues representacions polaritzades, d'un cos sempre obert i l'altre hermèticament tancat, són discursives i culturals, i no corresponen a una oposició *natural* entre els dos sexes —suposant que només n'hi hagi dos, la qual cosa també s'ha posat en dubte.¹⁴⁴

Una identificació que és matisada en el sentit que la mateixa Segarra, a *Teoría de los cuerpos agujereados*, hi afegeix el component de l'homosexualitat masculina i el de la feminització del subjectes passius, que podríem relacionar amb Daniel i la figura de l'*erómenos*:

No hay que olvidar, además, que las prácticas y los sujetos homosexuales (quienes frecuentemente internalizan esta distribución) se dividen en «pasivos» y «activos», en un intento de normalizarlos o, por lo menos, de convertirlos en inteligibles dentro de un marco heterosexual. Los homosexuales «pasivos», por lo tanto, se consideran la parte femenina de la pareja —institución que, con todas sus declinaciones, se ha reforzado hoy día como un marco de referencia inmovible—, mientras que los «activos» son vistos como la parte masculina, aunque se trate de una masculinidad problemática.¹⁴⁵

A grans trets, en tot cas, no sembla atrevit afirmar que la veu poètica és la que s'associa amb els valors tradicionalment considerats masculins com són la impenetrabilitat o l'experiència, mentre que el cos de Daniel passa a habitar el constructe social de la feminitat, la penetrabilitat i l'obertura.

Com diu Segarra, però, la masculinitat de l'home homosexual actiu és també conflictiva. Al *Llibre de Daniel*, per exemple, l'experiència amb el cos desitjat és sobretot escrita des del record i l'enyor, idees frustrants en un present que engabia: «Dels teus setze anys el poc que tinc val més / que el que he perdut, que és passat i tot mort», diu Ferraté a «Promesse de Bonheur», on també es refereix a l'amant com «oh pur absent vogant pel meu record». L'*erastés*, tot i ésser eminentment dominant, és també un cos que plora.

El cos de Daniel és, per a la veu poètica, una font de frisança que tendeix a la desesperació, i que contrasta amb el cos adult del poeta —«Petit cos tendre i dolç, no tinc espera: / és vell el meu enyor del front color d'ametlla» («El paradís devastat»)— fins al

144 Marta SEGARRA: *L'habitació, la casa, el carrer*. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona, 2014, pàg. 9.

145 Marta SEGARRA: *Teoría de los cuerpos agujereados*. Melusina, Santa Cruz de Tenerife, 2014, pàg. 93.

punt de transformar-lo a través d'aquest contrast: Ferraté fa referència a «la boca goluda [de Daniel], que el bes torna innocent».

I, tal com Blai Bonet passa de ser el «ca que bava» per Déu a ser el subjecte llepat per la deïtat al poema «Déu Company», la veu poètica també adquireix, a poemes com «El paradís devastat», el caràcter passiu o submís que a grans trets va associat a Daniel: «I torno cap a tu, cos ardent i submís: / te m'abraço als turmells, ressegueixo les cames, / i arribo, cos amunt, fins al somrís / incert, gairebé absent, que ofego amb els meus llavis, / i, cos avall, devasto el paradís».

És interessant, en aquest sentit, llegir la següent reflexió del 25 de gener del 1970 al «Diari de Daniel», on el mateix poeta es mostra sorprès per la relació que s'arriba a establir amb el jove i que el situa en una posició menys dominant del que podria semblar d'entrada:

És increïble que ens estiméssim ja des de la primera nit (i només perquè ell va voler respondre, cap a les sis de la matinada, a les meves carícies extremadament tímides) i durant set nits. És increïble que no pugui imaginar cap altre amor millor que el seu (vull dir, cap altre amor meu millor que el que li tinc i per ningú que, als meus ulls, mai pugui ser més estimable: del seu amor per mi no en sé res, fora que també el tinc, o el vaig tenir, però tota la resta és cosa incerta). Però encara més increïble és que aquest amor, el meu primer amor plenament satisfet, arribés exactament quan calia i de la manera que calia. No massa tard, no, i incorporant realíssimament la meua esperança més vella i profunda.¹⁴⁶

El cos de Daniel, l'amant, *l'erómenos*, és presentat com una entitat ideal o perfecta, realitzada en ella mateixa i en el zenit estètic i personal. Així s'hi adreça Ferraté al poema «Lend it a hand»: «El tens tot, el cos que desitges, / tot teu dins teu on tot hi cap: / coll, braços, pit, cuixes i cames, / la boca, el front, els ulls i el nas». I, si bé aquests versos fan referència als dedins d'aquest cos, i per tant en suggereixen la passivitat o la penetrabilitat, també els sobrevolen una certa admiració o idealització del cos púber, d'aquest efebus que les paraules repassen part per part.

La relació entre aquests dos cossos, doncs, admet força matisos i reposa sobre una tensió fonda i productiva, des del punt de vista de les construccions sexuals i de gènere. El cos adult, masculinitzat d'entrada, passa a adoptar actituds associades tradicionalment a la feminitat, com són la submissió o l'enyor i l'espera, mentre que el cos desitjat, suposadament feminitzat i passivitzat de Daniel, també compta amb el poder de la joventut, el vigor i la perfecció estètica que persegueix la veu del poeta.

146 Joan FERRATÉ: *Del desig, op. cit.*, pàg. 46-47.

I, tot i que aquesta veu declara que persegueix una relació d'igualtat —«Lliure, és com el volia, i és lliure que vas estimar-me: / fora d'això, Daniel, no compta res»—, aquesta es fa impossible a causa de l'entorn: el seu és, efectivament, «un amor que, de franc, no ho podia / ser entre desiguals, que és allò que érem tu i jo», diu el poeta a «Ménage à quatre».

Una desigualtat basada en l'edat i la posició social dels dos amants, però també en la constel·lació personal que els ajunta i alhora els obliga a mantenir-se separats en el pla més públic. El darrer poema citat, «Ménage à quatre», és una mostra de com altres persones incideixen en la relació entre la veu poètica i Daniel, com la germana d'aquest darrer i el marit d'ella, incideixen en la relació fins al punt que el darrer és qui els presenta i ella, Sandra, arriba a ser l'amant del poeta. Una amant que, tot sigui dit, és víctima en tot moment de la jerarquia que Ferraté estableix tant al *Llibre de Daniel* com al «Diari», on la misogínia del poeta a l'hora de concebre el desig es fa ben palesa. D'aquesta manera, a «Ménage à quatre», l'autor parla de «la perversitat de fer l'amor amb tots dos, / el germà i la germana gran, estimats l'un per l'altre», però deixa clar que «tu molt més que ella, però, tu, Daniel, sobretot».

Al conjunt de poemes que clou el *Llibre de Daniel*, que aparentment no manté una relació tan directa amb la història de desig que s'ha narrat en les seccions anteriors, Ferraté convida el lector a abandonar la saviesa: «Deixa la Saviesa: tant se val. / Entre sí i no, ¿quina és la diferència? / ¿Com distingeixes el bo del dolent? / Tem el que tem tothom, i no et capfiquis» («Deixa la saviesa»). És, sens dubte, una invitació a alliberar la ment d'estructures socials que no processen certes maneres de desig, que alguns consideraran senzillament no normatives i que d'altres no dubtaran de definir com a pederàstiques. Un convit a acudir al desig des de l'animalitat i l'organicitat, en el bessó genuí i personalíssim de la seva naixença.

Dins o fora de la norma, dins o fora dels preceptes morals, el que es pot afirmar és que el desig que poetitza el *Llibre de Daniel* i que acompanyen les proses del «Diari de Daniel» és un desig ple de matisos, el trontollar de dues identitats que s'impacten i que es transformen l'una a l'altra a través de la corporeïtat.

Referències bibliogràfiques

BONET, Blai: *Poesia completa* (ed. Nicolau Dols i Gabriel de la S.T. Sampol). Edicions de 1984, Barcelona, 2014.

BUTLER, Judith: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, Nova York i Londres, 1999.

FERRATÉ, Joan: *Llibre de Daniel*. La Gaya Ciència, Barcelona, 1976.

—: *Del desig. Tres dietaris*. Empúries, Barcelona, 2018.

FOUCAULT, Michel: *Histoire de la sexualité. Vol. I. La volonté de savoir*. Gallimard, París, 1976.

LLOVET, Jordi: *L'amistat*. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (Breus CCCB 30), Barcelona, 2008.

SEGARRA, Marta: *L'habitació, la casa, el carrer*. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona, 2014.

—: *Teoría de los cuerpos agujereados*. Melusina, Santa Cruz de Tenerife, 2014.

Studia digitalia in memoriam Joan Ferraté

(«Arxiu Joan Ferraté»)

Els articles d'aquest número 5 de la revista *Veus baixes*,
publicats al juny de 2019,
amb ISSN 2254-5336,
es publiquen amb llicència Creative Commons:
se n'autoritza la reproducció sempre que se'n citi l'autor,
que sigui sense propòsits comercials
i que no se'n facin elaboracions derivades

